

Rozpoznejme včas varovné signály handicapu dyslexie

MgA. Alena Kupčíková, Ph.D.

Čtení a psaní sloužilo odnepaměti k vědění a komunikaci se světem. Jedinci s dyslexií jsou jiní pouze v tom, že využívají jiná místa v mozku. Většina ostatních lidí, kteří nemají problém se čtením a psaním, je někdy považují za hloupé či líné. Toto vnímání je v dnešní společnosti časté. Otázkou zůstává, zda odborná veřejnost ví o této problematice skutečně vše, co je potřeba k tomu, aby bylo možné dětem, žákům a studentům se specifickými poruchami učení účinně pomoci.

D opis, který mi přišel začátkem roku 2013, mnohé vysvětluje: „Jsem z Prahy 5 a můj syn Honzík má ve škole veliké problémy. S paní učitelkou není řeč a Honzík má 25 pěték z diktátu. Paradoxem je, že chodí do specializované školy pro dyslektiky. Zachraňuje to četbou, z které má dvojky nebo trojky. Psycholožka udělala Honzíkovi test, potvrdila mu dysgrafii a dyslexii a také to, že nemá psát diktáty. Opak je však pravdou a Honzík je nucen veškeré diktáty přepisovat doma. Jsem z této situace bezradná, a když jsem volala paní psycholožce a informovala ji o situaci ve škole, veškeré výsledky testů popřela a postavila se na stranu dané paní učitelky.“

Přitom lidé s dysporuchou bývají mnohdy nadprůměrně inteligentní. Odlišní jedinci ovšem nejsou pro svět vždy přijatelní. Týká se to především dyslexie (poruchy čtení), dysgrafie (poruchy psaní), dysortografie (pravopis) a mnoha dalších specifických obtíží (SPU).

Specifika předškolního věku

U předškolního dítěte nelze říci, že je dyslektik či dysgrafik apod., protože předškoláci ještě neumějí číst a psát. Děti na konci předškolního věku, pokud jsou u nich patrné známky vývojových oslabení v oblasti předpokladů pro čtení a psaní, nazýváme dětmi s rizikem vzniku specifické poruchy učení (SPU). V tomto věku se však dá tomuto problému předcházet, neboť máme a používáme efektivní nástroje pro

podporu vývoje v dílčích funkcích. U dítěte na základní škole lze uchopit jeho výuku různými pomůckami a také se obrnit trpělivostí a láskou. Dyslektikem se narodíte a zůstáváte jím po celý život, ale pokud v tomto handicapu naleznete dar, lze s ním krásně žít. Pokud jde o můj vlastní svět, už v předškolním věku jsem měla problémy a vnímala jsem písmenka jako tvary kolem nás či ve tvarech kolem nás, a právě tento fakt měl stěžejní význam v mém výzkumu i v mé profesi výtvarného umělce. Začátkem roku 2004 jsem se rozhodla, že ti z nás, kteří vnímají jinak, musejí fungovat podle „kódu“, který by jim zároveň pomohl. Proto jsem se pokusila uskutečnit výzkum jako svou doktorandskou práci na AVU v tom smyslu, jak vnímají děti písmenka tvarem, barvou a zvukem, a z těchto poznatků a svých zážitků DYS člověka jsem vytvořila pomůcku k prevenci, ale i možné nápravě problémů souvisejících s počátečním psaním a čtením.

Můj výzkum

V letech 2004–2006 jsem uskutečnila výzkum, ve kterém jsem se dětí ptala na to, jak vnímají písmenka (tvarem, barvou, zvukem), a to všech dětí bez ohledu na to, zda jsou dyslektické nebo ne.

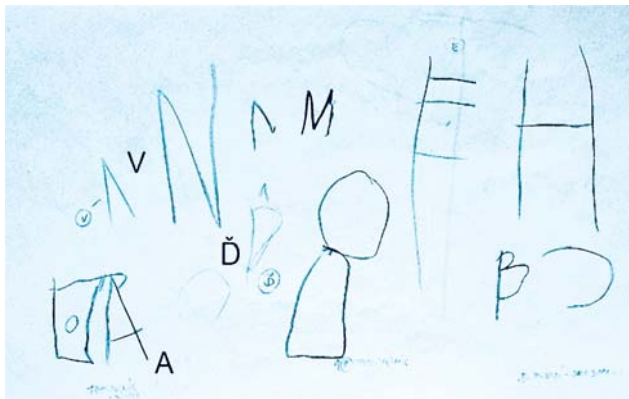
Chtěla jsem zjistit, zda děti vnímají písmenka stejně jako já a zda o tom vůbec budou chtít mluvit. Pracovala jsem s více než 500 dětmi různého věku. Předložené ukázky o leccem vypovídají.

Děti z mateřské školy (5–6 let)

Pro porovnání předkládám výpověď dvou dětí: Petrušky (5 let), Petra (6 let). Petruška vnímá jinak tvary a bude mít pravděpodobně problémy ve škole, Petr by ve svém věku neměl dělat takové „chyby“. Chci ukázat vývoj tohoto handicapu. U těchto dětí jsem zjistila jiné vnímání.

Petruška (5 let)

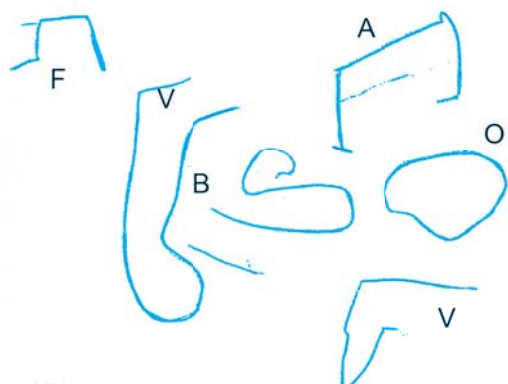
Tvary napodobuje špatně, anebo je jinak vnímá? Petruška si vybírá náhodná písmenka a vůbec nevnímá, že by je měla řadit postupně zleva doprava. Pokud někdo napodobí tvar tak, že vytvoří úplně jiný tvar, znamená to vykřičník: Pozor! I kvůli těmto zjištěním projekt vzniká. Písmenka obrácená o 180 stupňů nebo zrcadlově se sice u dětí vyskytují, ale již ne v tomto věku, tedy v Petruščině případě opět další vykřičník! Nemusí to hned znamenat velký problém, ale s takovým dítětem se už musí pracovat dál.

Obr. Nápodoba písmen tužkou

Petr (6 let)

Tento chlapec je velice pozadu, špatně vyslovuje, ale je inteligentní. Jeho vnímání slov a znaků je jiné, má špatnou paměť. U Petra se předpokládá, že s takovým vnímáním

Obr.: Petrovi jsem zadala nakreslit tužkou tvary. Odlišnosti jsou viditelné.

písmen bude mít problémy ve škole. Písmenka zajímavě stylizuje a všímá si poměrně dosti detailů. Kdyby se jeho vnímání využilo opačným způsobem, právě takovým, který jsem použila ve slabikáři, je pravděpodobné, že by mu mohl jeho vlastní handicap pomoci.

10leté děti ze zvláštní školy, diagnostikovány jako dyslektici a dysgrafici v roce 2004–2005; (dva vybrané případy)

Chtěla jsem zjistit vnímání písmenek i u starších dětí. Tuto zvláštní školu navštěvuje řada dyslektiků a dysgrafiků, avšak mnohé z těchto dětí by zde vůbec nemusely být (dnes jsou zvláštní školy přejmenovány na „praktické“ nebo „speciální“). Začala jsem s nimi pracovat poprvé již v roce 2004. Jejich příběhy jsou různé. Václav sem přišel v deseti letech. Aneta navštěvuje zvláštní školu již od 1. třídy. U těchto dvou dětí bychom na první pohled nepoznali, že jsou jiné.

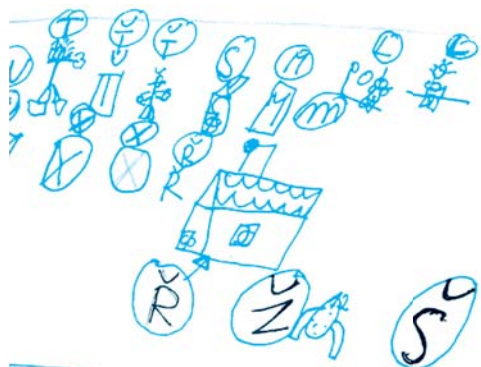
Aneta (10 let)

Aneta je z těchto dětí nejslabší, dvakrát propadla, což velice těžce nesla. Její výpověď byla nadmíru upřímná. Ptala jsem se jí na každé písmenko zvlášť. Každé si napsala do sešitu. Prozradila mi, jaký tvar, barvu a zvuk jí připomíná. Na otázku zvuku jsem každé písmeno opakovala několikrát nahlas. Zúčastnila jsem se také její vyučovací hodiny českého jazyka. Aneta měla za úkol sestavovat věty ze slov, která měla z učebnice opisovat do svého sešitu. Dovolila jsem si podívat se do něj. Slova, jež opisovala z knížky, měla s chybami, například slovo sklenář napsala „sklenerik“. Upozornila jsem ji na chybu a ukázala slovo v knížce. Podivila se a začala mi předčítat toto slovo z knížky. Pomalu, několikrát po sobě, pokaždé jako poprvé. V knížce je četla správně, v sešitu to slovo četla tak, jak si je pamatovala z učebnice, aniž je četla ze svého sešitu. Řekla s naprostým přesvědčením, že to má správně, že chybu nevidí. Společně jsme zkontrolovaly slovo po písmenech a po několika pokusech se nám je podařilo opravit. Zde předkládám výsledek jejich úkolů: Co vidí v písmenkách, jakou barvu, co vidí v jejich tvaru, co slyší, když jí určité písmenko řeknu nahlas.

Aneta – tvar

N, X nakreslila tak, že je vnímá jako kolečka; E, H, M vidí jako kostku; I jako tečku; z písmene P udělala sluníčko; Q je kytička; k písmenům R a W nakreslila domeček; písmeno W vidí v levém rohu domečku a písmenko Ř na komině, ale R vnímá jako čáru, nic víc. Velice důležitá jsou pro ni místa, ve kterých se písmenka nacházejí. Sdělila mi, že jsou přesně tady: Písmenko S zavřela do domečku, písmenko L jí připomínalo holčičku, která jede na koloběžce, taktéž písmenko T je člověk, a sice muž, Ť pro ni neexistuje, K je holka, J je dívka,

D je prstýnek, **Ž** jsou hodinky na ruku, **Z** jsou přesýpací hodiny, **U** je ležící kluk, obrácené **Ď** je pejsek, háček je hlava.

Zvuk

Zvuk je jednou z nejtěžších otázek – popsat to, co slyším, když mi například řekneš písmeno T. Z otázky na zvuk písmene (v odborné terminologii se používá pojem hláska) jsem chtěla zjistit, jak děti vnímají písmena sluchem. Odborníci jsou přesvědčeni, že slyší špatně. Já jsem přesvědčena, že slyší prostě jinak. Je velice důležité, jak dětem písmena zní. U dětí v mateřské škole nebyly tyto otázky vůbec reálné, jsou pro ně zatím velmi těžké.

Aneta – zvuk

Ž jí připomíná rychlé kapání vody, **Z** hraní na píšťalku, **M** padání z velké výšky, **Q** foukání větru; **CH** – někdo spadl, velká rána; **P, N, X** – něco padá; **U** – koňská chůze; **Y** – dupot; **R, D** – rámus; **Ř** – letí letadlo; **A, T** – něco, co rychle jede; **S** – houkání sovy; **Š** – něco pomalu padalo; **V** – křik, řev.

Barva v písmenech

Na barvu v písmenech bych se zeptala, i kdybych nevěděla, že existují lidé, kteří vidí některá písmena v barvě (v odborné literatuře se tento jev popisuje tzv. **synestezií**). Někteří z nich popisují, že důležité je sice slovo, ale barvu vidí ve slovech.

V roce 2003 zveřejnil časopis *Die Welt* výzkum německého profesora Emmericha, který tvrdí, že z 85 000 000 lidí má

toto vidění 160 000 osob, převážně žen, homosexuálů, umělců, celkově velice kreativních lidí. Z umělců jde například o Davida Hockneyho či Vasilije Kandinského, ale také J. W. Goethe měl toto vidění. V článku se dále píše, že se tímto tématem zabývali naši předkové již před 300 lety. O tom, zda tímto viděním disponují převážně lidé s dyslexií, se literatura nezmiňuje.

Tento jev jsem pozorovala u člověka, který je mi velice blízký a který měl v dětství (ve škole) s takovým druhem vidění problém. Když o něm začal mluvit, učitel ho přesvědčoval, že si vymýšlí. Onen člověk není dyslektik, vládne čtyřmi jazyky slovem i písmem. Toto vidění považuje za dar.

V mém výzkumu ukázala otázka barvy u všech velice individuální přístup, tj. co člověk, to názor.

Aneta – barva

Na otázku, zda má Aneta toto vidění, nelze nyní odpovědět, prokážou to až další testy. Dotaz na barevné vidění jí ale vůbec nebyl cizí. Faktem je, že barva je velice důležitá a dá se využít k lepší orientaci v jazyce – děti v testu hodnotí barevný svět pozitivně. Je naprosto důležitý pro jejich život.

Anetiny barvy:

D – červená, **E** – okr, **F** – modrá, **G** – světle modrá, **Ch** – oranžová

Václav (10 let)

Václava v prvních pokusech řešení úkolů moc nebavilo, neodpověděl na mnoho písmen, odpovídal jako ve škole A – auto, B – beránek. Vzala jsem jeho test a sedli jsme si stranou od všech dětí. Zprvu mi příliš nedůvěřoval. Na otázku barvy odpověděl na tři písmena. Co slyší v písmenech? Této otázce se neustále vyhýbal a nechtěl na ni odpovídat. Naštěstí jej oslovila jiná otázka – jak vidí tvar písmen. Jakmile mi začal vše kreslit, zjistil, že mu nic nehrozí, dokonce mi řekl, že v 7–8 letech viděl v písmenech postavy, nyní že už tyto představy tolik nevnímá. O otázku barvy, kterou by případně mohl vidět v písmenkách, Václav vůbec nejevil zájem.

Václav chodil na základní školu do devíti let. Nyní je na zvláštní škole, má problémy se psaním, nedokáže se soustředit, má také problém verbální. Opět popisoval písmena jako postavy, taktéž pro něj bylo důležité pohlaví, navíc často popisoval, že je tou postavou on sám. Nenutila jsem děti do ničeho, na co nechtěly odpovídat, protože jsem přesvědčena, že některé děti nevnímají všemi smysly, tj. nevnímají jednu z částí – zvuk, tvar či barvu.

Do slabikáře, svého multimediálního projektu, jsem shrnula všechny získané informace od různých dětí, s různým vnímáním písmen (zvukem, tvarem, barvou). S těmito informacemi mohou doplnit mezery ve vnímání určitého jedince a pootevřit mu brány ve všech smyslech vnímání.

Václav – tvar

G – holka; **D** – to jsem já, háček jsou vlasy; **Z** je rýč nebo myš; **N** – když se obrátí, je jako písmeno Z; toto písmeno je také myš; **J** – holka, co sedí; **CH** – C je kopec a z něj se díváte na **H** – tam je skála; **Č** je díra v zemi, nahoře je poklop; **C** je srp; **F** je strom; **Y** jsou dva trojúhelníky v sobě, nožička tam není důležitá; **Ť** – letadlo s vrtulí; **T** je rýč, když se dolů přidá lopatka.

G g		D d		Z z	
J j		Ch ch		Č č	
Y y		Ť ť		T t	

Co z výzkumu vzniklo?

1. Slabikář (multimediální interaktivní) pro děti s rizikem dyslexie ve věku 4–6 let

Slabikář využívá faktu, že dítě po narození vidí jako první tvar, a nezná jeho název. Přirozeně svému vnímání pak přechází z tvaru hraček na písmenka. A právě na tomto principu je projekt založen. (Klasický slabikář funguje přesně opačně, tj. první zvuk a až pak obraz.)

Děti, jež by měly v budoucnu problém se psaním a čtením, využívají převážně **pravou mozkovou hemisféru**. Ta zpracovává obraz, přičemž dítě v předškolním věku, u něhož hrozí riziko dyslexie a dysgrafie, může tuto funkci pravé hemisféry využít k lepšímu chápání písmen. Dítěti, které by teoreticky nemělo mít v budoucnu žádné problémy se psaním a čtením, tento projekt neublíží, ale naopak pomůže pravou hemisféru procvičit a naučí dítě vnímat svět pestřeji. Slabikář je multimediální a interaktivní; vypráví příběh dvou ježků jedoucích na výlet proto, aby se naučili písmenka. Letí s nimi i jejich starší kamarád pták Písmenko. Písmenka se skrývají všude kolem ve věcech, které potkávají. Oba ježci rádi fotografují, a tak si vše vyfotí a snímky se pak stávají abecedou.

Na každé písmenko v abecedě je napsána i hudba. Využívá se reálného prostředí, které je podmínkou pro celý projekt; nic není vymyšleno, vše je skutečné. Děti v předškolním věku pracují s realitou prostředí, ve kterém žijí. Princip tvarů se uplatňuje ve slabikáři např. takto: **Písmenko H** nepředstavuje holuba ani husu, ale tvarem připomíná třeba koleje, ve kterých můžeme písmenko H vidět několikrát.

Slabikář je zaměřen na podporu obou hemisfér a spolupráci mezi nimi, na koncentraci, prostorovou orientaci, rozšíření vědomostí, rozlišování tvarů, paměť, motoriku i sluch.

2. Testy/Hra (multimediální interaktivní) pro děti s rizikem dyslexie ve věku 4–6 let k možnému odhalení a prevenci počátečních problémů ve čtení a psaní

Testy jsou vytvořeny tak, aby se děti co nejlépe připravily před nástupem do školy na psaní a čtení. Testy fungují formou hry a jsou určeny již dětem od čtyř let, které nemají se čtením ani psaním žádné zkušenosti. Menu je vytvořeno jako pařez, na kterém rostou houby, a je u něj kreslená myška. Stejně jako myš u počítače vše ovládá a vede dítě hlasem a obrazem. Za každý splněný úkol myška zahraje na hudební nástroj a hráč dostane muchomůrku. Nemusí nikam spěchat, myš počká. Když se dítě splete, může úkol řešit znovu a znovu, aniž by mělo pocit, že dělá něco špatně. Po ukončení hry může rodič/odborník ve výsledcích zjistit, jak si dítě vedlo, kolikrát úkol plnilo, než dospělo ke správnému řešení. Na závěr je vše zobrazeno v procentech i obrazem (také z toho důvodu, kdyby byl rodič sám dyslektik či dysgrafik, jelikož z 50 % je tento problém dědičný).

Nepodceňte prvotní signály již u předškoláků

Označit dítě za dyslektické již v předškolním věku není dost dobře možné. Lze však identifikovat problém, který tomuto handicapu předchází. Snažím se proto spustit prvotní alarm, aby rodiče mohli rozp. oznat počáteční problémy, které by dítě v budoucnu mohlo mít se čtením a psaním. Rodiče by pak mohli s dítětem ihned pracovat. Testy jsou vytvořeny tak, aby byly přístupné i pro laickou veřejnost; ti, kdo s nimi pracují, nemusejí znát odborná specifika. Řada rodičů totiž z ostychu čeká až na první třídu, kdy už dítě zažívá první zklamání. Záměrem je, aby se testy dostaly nejen mezi odbornou veřejnost, ale především do rukou rodičů a prarodičů.

Autorka je multimediální umělkyně s handicapem dyslexie a dysortografie, zakladatelka Dne dyslexie a neziskové organizace Umění a věda na podporu dyslektickým dětem

Více informací o projektu i o autorce na: www.dys.cz